

INSTITUCIJE

Mr Olga MANOJLOVIĆ

ANTIRATNI RATNI MUZEJ Muzej fronta na Soči u Kobaridu – Slovenija

Pоследnjih desetak godina u Sloveniji su na izuzetno interesovanje javnosti naišla istraživanja Prvog svetskog rata, naročito fronta na Soči. U tom smislu intenzivirana su proučavanja pisanih izvora i nastavljen objavljivanje uspomena i dnevnika učesnika u ovim događajima (koji su sa manjim ili većim intenzitetom štampani svih decenija od završetka rata). Izvestan broj istraživača je svoj rad usmerio na prikupljanje usmenih izvora i/ili sistematizovanje i analizu više od stotinu do danas evidentiranih materijalnih ostataka: vojničkih grobalja, spomen-obeležja, natpisa i spomenika, koje su za sobom ostavili vojnici sa obe strane fronta. Tako širok dijapazon istraživanih izvora i veliki broj objavljenih naslova, često i od pasioniranih amatera, rečito svedoče o izuzetnoj aktuelnosti te teme kako u okvirima istorijske nauke tako i u svim ostalim vidovima publicistike i kulturnog života u celini.¹

1. Među brojnim imenima treba izdvojiti rad mlade istoričarke Petre Svoljšak, koja se tom temom bavi već nekoliko godina i upravo radi doktorsku disertaciju o soškom frontu i tekstove Damjane Fortunat Černilogar, ali i radove Marka Simića, Vasje Klavor i Tomaža Ovčaka, koji su naročito zaslužni za prikupljanje usmenih izvora o frontu i evidentiranje materijalnih ostataka na obroncima Alpa. Vidi: Petra Svoljšak, *Prva svetovna vojna in Slovenci*, Oris slovenskega zgodovinopisja, publicistike in spominske literature o prvi svetovni vojni u: "Zgodovinski časopis" 47/1993, str. 263-287, 547-562; Damjana Fortunat Černilogar, *Bovške kluže*, u: "Kulturni in naravni spomeniki Slovenije", Zbirka vodnikov, Ljubljana 1993; Damjana Fortunat Černilogar, *Območja soške fronte – Krnsko podgorje, Rombon in Mengore, Strokovne za razglasitev, Elaborat Zvoda za varstvo naravne in kulturne dediščine – Gorica*, Nova Gorica 1993; Damjana Fortunat Černilogar, *Materialne ostaline soške fronte na Tolminskem*, u: "Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino", XLII 1994, str. 59-63; Marko Simić, *Po sledih soške fronte*, Ljubljana 1996; Vasja Klavor, *Plavi križ. Soška fronta, Bovec 1915-1917*, Lipa-Koper 1991; Vasja Klavor, *Koraki skozi meglo. Soška fronta, Kobarid, Tolmin 1915-1917*, Celovec, Ljubljana, Beč 1994; Mesesnel Janez, *Soška fronta*, Ljubljana 1987.

Interesovanje za problematiku Prvog svetskog rata delimično je proizašlo iz slovenačkog načina života, koji je prosečnog građanina usmerio na istraživanje zemlje i predela koji ga okružuju, odnosno tradicije direktnog kontakta s prirodom, kao izvora nacionalnog identiteta. U Sloveniji ona je, naime, duga gotovo čitav vek i predstavljala je jedan od elemenata u kreiranju prvih sveslovenskih kontakata na Balkanu.² S druge strane, vreme u kome je ta tema iznenada aktuelizovana nosilo je potrebu snaženja nacionalnog identiteta u trenucima sticanja državnog integriteta.³ U tom smislu izuzetno snažno je zračila veza netaknute prirode i netaknute davno minule prošlosti. U monografiji "Landscape and Memory" Simon Šhama je istakao da bi nacionalni identitet izgubio mnogo od svoje fascinacije bez mistične tradicionalne veze za određeni krajolik, sumiranja njegove topografije i, najzad, njegovog rafinisanja i obogaćivanja pojmom domovine. Istovremeno i naizgled netaknuti prirodni krajolik, načinom prezentacije, može da izrazi vrednosti određene političke, odnosno društvene zajednice.⁴

Istražujući prirodu i ostatke prošlosti u njoj, upravo je grupa amatera i započela sa organizovanjem muzeja u gradiću Kobaridu (italijanski: Caporetto, nemački: Karfreit), koji je pred svoje posetioce izložio ne samo pronađene predmete i multimedijalne prikaze bojišta na Soči već ih je uputio i na okolna vojnička groblja i još sačuvane rovove i kaverne na obližnjim obroncima Alpa.

* * *

Još je 1971. godine Dankan Kameron definisao dva tipa muzeja i muzejskih postavki: klasični, odnosno tradicionalni – koji je predstavio terminom *muzej* – *hram* i novi, savremeni, koji je nazvao *muzej* – *forum*.⁵

2 I jedna od prvih jugoslovenski orijentiranih grupa mladih Slovenaca, koju su činili Vladislav Fabijančić, Stanko Tominc, Avgustin Kustor, već je 1910. godine krenula na putovanje u Beograd radi potpunog upoznavanja ostalih južnoslovenskih zemalja i na taj način formiranja južnoslovenske uzajamnosti. Samo godinu dana kasnije, "Počitniška zveza slovenskega narodnega dijaštva", koju je formiralo Akademsko društvo "Prosveta" i koja je pomagala svojim članovima prilikom traženja smeštaja i putovanja, uspeła je da proširi svoj rad i organizuje dačke ekskurzije po čitavom Balkanu. U "Spisku prenoćošta" koji je za 1912. napisao Milko Gnezda stajalo je "Putuj otvorenih očiju! Gde god da dođeš prostudiraj ondašnje običaje, kako narodne, tako i političke. Obilazi ljude i uči ih o svemu što misliš da je važno..." Godine 1913, ta organizacija je prerasla u "Jugoslovansko počitaniško zvezo", prethodnicu kasnijeg "Ferijalnog saveza". Odlukom Ministarstva železnica Kraljevine Srbije, taj savez je uživao specijalne popuste na svim železničkim linijama po Srbiji, kao jedan od elemenata snaženja južnoslovenskih veza. Vidi: Ivan Janez Kolar, *Preporodovci 1912-1914*, Kamnik 1930.

3 Interes za tu temu je naročito porastao posle izložbe "Podobe soške fronte" koju je najpre u Vili de Bartolomei, a zatim i u Ljubljani organizovao muzej iz Gorice od 1987. do 1989. Goriški muzej je 1990. otvorio stalnu muzejsku postavku na Svetoj gori pod Solkanom, a iste godine 20. oktobra otvoren je i kobariški muzej.

4 Simon Shama, *Landscape and Memory*, London 1996, str. 15.

5 Duncan Cameron, *The Museum: A Temple, or the Forum*, in: *Journal of World History* 14, No. 1, 1972.

Po njemu, kao hram "muzej igra bezvremensku i univerzalnu funkciju, koristeći struktuirani primerak stvarnosti, ne samo kao pokazatelj, već i kao objektivni model kome je suprostavljena individualna percepcija". S druge strane, muzej kao forum predstavlja mesto "konfrontacija, eksperimentisanja i debata"⁶. On proističe iz činjenice da je svaka muzejska postavka zapravo izlaganje predmeta u određenom kontekstu, koji ne mora nužno biti i jedini, te stoga potencijalno čak i pogrešan. Čitanje stvarnosti i prošlosti na kraju dvadesetog veka kontekstualizovanjem fakata dalo je muzejima novu funkciju – odslikavanja vremena koje ih stvara, bez obzira na to da li je reč o istorijskim, etnografskim, umetničkim, ili čak prirodnjačkim muzejima.

Kao ustanove edukacije i širokog javnog uticaja, muzeji reflektuju usmeravanja javnog mnjenja i formiranja kolektivnih sudova i sistema vrednosti i valorizovanja drugog. "Ljude privlači autoritet koji muzeji imaju i ta ista publika bi mogla da izgubi interes ukoliko bi se taj autoritet doveo pod znak pitanja."⁷ Predmeti izloženi u muzejskim vitrinama, izdvojeni potpuno iz vremena i prostora u kome su nađeni, podložni su manipulaciji samom činjenicom njihove rekontekstualizacije, iskorišćeni kao objekti čiji je cilj da formiraju jasnu sliku onoga o čemu svedoče. Način postavke, režija, odnosno organizacija izloženih predmeta odčujuće utiču na konačno određenje i prihvatanje predmeta u svesti posetioca izložbe. Snaga muzeja prema teoretičarima leži u "muzejskom efektu" koji gotovo svaki izloženi predmet pretvara u umetničko delo, pa čak predstavlja finalno priznanje kulture i civilizacije određene grupe, naroda, nacije u kojoj je predmet nastao. Zbog svega toga muzeji igraju izuzetno važnu ulogu u formiranju grupnog identiteta određenja zajednice i njenom institucionalnom organizovanju. Iako izloženi i postavljeni u naizgled pasivan položaj u odnosu na posmatrača i ma kako njihovo razumevanje primarno zavisilo od načina gledanja svakog posetioca, objekti izloženi u njima zapravo aktivno utiču na formiranje stavova svakog pojedinca.

U tom smislu, specifična organizacija i osoben pristup temi izdvojili su kobariški muzej od mnogih klasičnih ratnih muzeja i 1993. godine doneli mu najvišu muzejsku nagradu Saveta Evrope. Taj muzej ne slavi pobednika, niti veličinu ljudske patnje u ratu predstavlja kao herojsku snagu koja veliča stvarnost proizašlu iz krvavog sukoba. On je svedočanstvo o užasima života civilnog stanovništva i vojnika obeju vojski na frontu, koji je trajao od maja 1915. do oktobra 1918. godine, prostirući se obroncima Alpa u dužini od gotovo 600 km (od austrijsko-švajcarsko-italijanske granice, preko planinskih lanaca Alpa i dolinom reke Soče i Pjave sve do Jadranskog mora).

6 Duncan Cameron, *Ibid*, str. 197-201.

7 Lavine Steven D, Krap Ivan, Introduction: Museums and Multiculturalism, u: Lavine Steven D, Krap Ivan, (eds.), *Exhibiting Cultures, The Poetics and Politics of Museum Display*, Washinton i London 1991, str. 7-8.

Kobariški muzej je predstavio sve koji su se borili u toku te tri godine, bez obzira na njihovu nacionalnost i boju uniforme, stavljajući kao multimedijalna ustanova pred svoje posetioce, osim klasičnih muzejskih eksponata, i audio-snimke pisama vojnika sa fronta i dokumentarne filmove.

Kobariški muzej je smešten u relativno maloj zgradi, u samo sedam prostorija, koje nose opisne nazive: bela soba (koja prenosi strahote fronta u danima dugih, snežnih alpskih zima); crna soba (soba stradanja i prikaza raznih tehnika ubijanja); soba pozadine (koja odslikava život izbeglica i pozadinsku organizaciju), multivizuelna soba i najzad, potpuno verno rekonstruisana kaverna, poput onih u kojima su vojnici nalazili sklonište od granata i zime. Muzej svoje posetioce upućuje i u obilazak obližnjeg italijanskog vojnog groblja, koje je uređeno na dvadesetogodišnjicu završetka Prvog svetskog rata, kada je Kobarid posetio i Benito Musolini, i očuvanih rovova i kaverni italijanskih vojnika, transformišući se tako u muzej pod otvorenim nebom i još jednom ističući tu čudnu povezanost prirode i istorije.

U samoj zgradi muzeja, sa jedne strane su izloženi predmeti koji kao da svedoče o pokušaju vojnika da zadrže privid nepromenjenog života iz vremena mira. Pred posetiocima su postavljene vojničke rendalice za parmezan sir, bočice za maslinovo ulje, pribori za brijanje, u kontrastu sa gvozdenim "ježevima" skrivanim duboko u snegu, sa ciljem da unakaze i onesposobe vojnika neprijateljske vojske. I jedni i drugi prikazani su kao izumi ljudskog roda, koji su, u zavisnosti od prilike, imali svoju "korisnu" funkciju. Tu su i vrata zatvoreničke sobe u kojoj su boravili vojnici obeju vojski, sa natpisima koji najbolje prenose svu malodušnost učesnika u svetskom sukobu. Jedan od natpisa na italijanskom jeziku glasi:

*Abbasso la tirrania
W l'anarchia
Vogliamo pace
Abbasso la guera*⁸

Podjednako rečita je i soba u kojoj je izložen istorijat grada Kobarida, koji je u ovom veku pripadao najpre austrougarskoj carevini, italijanskoj kraljevini, dvema jugoslovenskim i najzad prvoj slovenačkoj državi. Osim uniformi svih vojski koje su prelazile u dvadesetom veku preko tih predela, tu se nalaze i fotografije na kojima su prikazane posete suverena Kobaridu: Franje Josifa, prestolonaslednika Karla, Vitoria Emanuela III, Musolinija, Tita (u društvu egipatskog predsednika Nasera), koje je uvek dočekivala ista razdragana masa ljudi sa cvećem i pozdravima.

8 "Dole tiranija / Živela anarhija / Želimo mir / Dole rat". Zanimljivo je pomenuti i natpis pronaden u podnožju planine Krn iz 1916. godine "W la pace" (Živeo mir), koji odslikava razmišljanja vojnika u rovovima. Vidi: Katja Roš, *Po poteh soške fronte: kamni z dušo*, u: "Delo", 2. novembar 1997, str. 13.

Muzej predstavlja značajne učesnike sukoba generale Borojevića i Kadornu, dvadeset godina kasnije proslavljenog nemačkog generala Romela, kao što posebno istaknuto mesto daje i američkom piscu Ernestu Hemingwayju, koji je u svom romanu "Zbogom oružje" opisao scene sa tog fronta. Međutim, njegova je izuzetnost proizašla iz izloženih predmeta svakodnevnog života (i tih godina svakodnevne smrti), koji su najjasnije odslikali viziju rata u sredini koja je predstavljala njegovo poprište, a čiji su ljudi bili njegove žrtve i kao vojnici na obe strane fronta i kao civilno stanovništvo. Upravo svojom nepretencioznošću taj muzej je srušio mit rata i ratne žrtve.

I na kraju priče o muzeju, koji čuva uspomene na front na Soči, nemoguće je ne citirati stihove poeme "Soči" Simona Gregorčiča:

*Pa oh, siroti tebi žuga
 Vihar grozan, vihar strašan;
 Prihrumel z gorkega bo juga,
 Divjav žez plodno bo ravan,
 Ki tvoja jo napaja struga –
 Gorje, da daleč ni ta dan!
 Nad tabo jazsen bo oblok,
 Krog tebe pa svinčena toča
 In dež krvav in solz potok
 In blisk in grom –
 Oh, bitva vroča!
 Tod sekla bridka bodo jekla,
 In ti mi boš krvava tekla:
 Kri naša te pojila bo,
 Sovražna te kalila bo!⁹*

Gotovo pola veka pre izbijanja Prvog svetskog rata, slovenački pesnik Simon Gregorčič je napisao ove profetske stihove, osećajući nadolazeću katastrofu. Danas je ona davna prošlost, a način na koji je obeležena i zapamćena u kobariškom muzeju čini je stalno živom, ali nikada ponovljivom.

9 Simon Jenko, Simon Gregorčič, *Izbrano delo*, Ljubljana 1969, str. 131-133.